

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

**EXPERIENȚA CARCERALĂ
ÎN ÎNCHISORILE ROMÂNEȘTI.
SEMNIFICAȚII PSIHOLOGICE
– TEZĂ DE DOCTORAT –**

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Rodica Marta Vartic

Doctorand:
Francisc Ioan Baja

2012

REZUMAT

Cuvinte-cheie: Ideologie, reeducare, patologie, omul nou, demascare, tortură, Pavlov, Țurcanu, Pitești, traumă, identitate, experimentalism.

Am pornit în această cercetare transdisciplinară încercând să găsim răspunsuri la semnificațiile filosofice ale unei perioade istorice și a sensului acestei istorii încă insuficient decriptate de arheologia cunoașterii. Perioada vizată este concentrată între anii 1949–1954, și cuprinde acel moment din istoria României ce este cunoscut în literatura științifică cu denumirea de „Fenomenul Pitești”, deci o parte semnificativă a fenomenului concentraționar din țara noastră. Conturarea și structurarea acestui fenomen prin intermediul mai multor perspective disciplinare, în speță hermeneutică și psihologică, nu poate decât să ne ajute să înțelegem în profunzime acest „experiment” aplicat în penitenciarul Pitești, și a implicațiilor sale în planul Realității. Nu am merge nici atât de departe încât să considerăm, alături de Alin Mureșan, unul dintre puținii istorici ce s-au preocupat în ultimii ani de istoria violențelor din închisorile comuniste din România, că „experimentul Pitești” ar reprezenta „însăși chintesența comunismului”. Ceea ce s-a întâmplat la Pitești, în interpretarea noastră, nu are a face cu esența vreunui comunism sau cu ideologia comunismului.

Scopul cercetării noastre a fost, pe de o parte, acela de a înțelege felul în care ideologia reeducării reușește să producă o mutație în viziunea tradițională a științelor omului, facilitată și de experimentalismul emergent din științele sovietice. Aceste științe au încercat să producă o mutație a felului în care se autoconstruiește acest om din perspectivă ideologică, mai precis a ideologiei sovietice, pornind și de la imperfecțiunile contingente ale ființei umane. Ideologia reeducării a avut ca fundament teoretic ideea că omul e o ființă imperfectă, iar prin intermediul științelor psihicului ea poate produce o filosofie de viață care să-l rupă de trecutul său caracterizat printr-o carență de desăvârșire intrinsecă. Această teorie a fost fundamentată în contextul atmosferei experimentaliste din anturajul disciplinelor științifice, și, de asemenea a contagiunii acesteia de către ocultism. Pe de altă parte, am dorit să reliefăm mecanismele psihologice de funcționare și de implementare a acestei reeducări ideologice în închisori, pornind și de la experimentele pavloviene din anii '20 și '30 ai secolului trecut, ani în care știința sovietică a fost interesată de inducerea unor stări patologice ființei umane prin tulburarea proceselor nervoase superioare.

Reconstituirea fidelă a modelului și istoricității reeducării nu a reprezentat o prioritate

în cercetarea de față, motiv pentru care am ales calea interpretării acestui model prin anomaliile pe care acesta le-a generat în instituția penitenciară, cea a cauzelor științifice care au dus la aceste situații patologice, și efectul acestor anomalii asupra ființei umane. Ne-am propus astfel să demonstrăm că, deși programatic, ea a aspirat la un statut pseudo-științific, sau chiar științific, prin anomaliile pe care le-a generat în spațiul carceral, ideologia reeducării se dovedește a fi un act de forțare a științei sovietice și ocazia unei imposturi empirice. Această lucrare nu este una care să investigheze fiziologia durerii. Nu am făcut inventarul supliciilor și nici o ierarhie a cruzimilor. Geografia corpului mutilat aparține unei alte discipline, în speță celei medicale, și nu e nevoie să ne substituim posturii medicului generalist pentru a prezenta bestiarul posibilelor răni provocate de instrumentarul metodelor punitive.

În primul capitol, „Ideologia Reeducării”, am definit câteva trăsături ale tipologiei experimentalismului care a animat ambițiile oamenilor de știință sovietici de după revoluția din 1917, oameni de știință care, pentru a-și potrivi teoriile cu ideologia, au recurs și la acte de impostură, de falsificare a rezultatelor din domeniul lor de știință. Ideologia reeducării ne apare ca un rezultat al acestei atmosfere utopice, care și-a demonstrat și ea până la urmă ineficiența, datorită faptului că întreaga construcție doctrinară și experimentală din jurul ei a pornit de la premise false. Am ales să abordăm acest teritoriu al experimentalismului științific în mod preponderent din perspectiva științelor sociale și ale psihicului, căci ele ne oferă o imagine mai profundă a felului în care reușește ideologia, sau saltul ideologic în interiorul științelor, să-și impună voința pe teritoriul acestor discipline empirice.

Autoconstrucția soteriologică a omului a avut loc și în spațiul nostru într-un moment la istoriei noastre. Locul și timpul: Pitești, 1949–1952. Aici a avut loc una dintre cele mai brutale forme de reeducare din istoria reeducărilor ideologice, chiar mai impresionantă decât reeducarea chinezească sau cea de tip sovietic. Formele pe care le-a îmbrăcat această reeducare reprezintă în continuare un mister neelucidat în cercetările din spațiul autohton, și mai ales a cauzelor ce au dus la această formă de reeducare agresivă și traumatizantă, existând încă interpretări care favorizează piste false ale originii acestei acțiuni de reeducare, sau care pun totul în seama unui singur om, anume Eugen Țurcanu. Această reconstituire a fenomenului reeducării ideologice pornește și de la cercetarea hermeneutică a triadei *dușman la poporului–bandit–reeducat*, care a stat în fapt la fundamentul ideologic al acestei acțiuni de reeducare, și care a fost influențată de un alt concept important al epocii sovietice, cel de *om nou*.

Legat de această atmosferă experimentalistă, cazul fiziologul rus Ivan Petrovich Pavlov este mai mult decât interesant din perspectiva reeducării ideologice. El s-a ocupat personal în ultimii ani de viață, de o serie de experimente în care a urmărit afectarea echilibrului proceselor nervoase prin inducerea unor „nevroze experimentale cronice”,

care aveau tocmai acest scop: afectarea patologică a sistemului nervos. Cercetările sale, care mai târziu s-au regăsit și în domeniul psihiatriei, au stat la baza unei viziuni ale „plasticității” ființei umane, și a ideii că aceasta poate fi transformată doar prin simpla manipulare ale proceselor psihice ale inhibiției și excitației. Consecințele acestor cercetări experimentaliste, s-au regăsit mai apoi în paradigma reformatoare a reeducării ideologice, unde aceste procese complexe de transformare a omului au fost puse în aplicare.

În capitolul al doilea, „Reeducarea ideologică”, am început prin prezentarea a două modele de reeducare ideologică aplicate în închisorile din China și Iugoslavia, pentru a încerca astfel să facem o paralelă între cele două momente ale reeducării petrecute într-o perioadă similară cu cea românească, sub coordonarea consilierilor sovietici aflați detașați în cele trei țări, propunând mai apoi și o analiză hermeneutică a acestor metode de reeducare prin lectura experimentelor de inducere a nevrozei experimentale cronice pavloviene. Am reconstituit apoi amploarea fenomenului violenței în spațiul concentraționar autohton, cu specificitățile sale metodologice, unele care o diferențiază radical de reeducarea ideologică de tip chinezesc. Am prezenta apoi și un profil psihologic al Reeducatorului din închisorile din România anilor 1949–1951, întruchipat de persoana lui Eugen Țurcanu, pentru a reliefa astfel receptarea diferită a acțiunilor Reeducatorului printre victime și agresori.

În cadrul capitolului al treilea, „Deconstrucția reeducării ideologice”, se iau în discuție o serie de anomalii care se regăsesc în fenomenologia ideologiei reeducării din închisoarea Pitești, ce apar din însăși abordarea practică a filosofiei reeducării ca și premisă transformatoare a personalității umane, și care dovedesc o perspectivă cel puțin ciudată asupra capacității ființei umane de a se converti. Această perspectivă nu este ciudată pentru că ar genera anomalii, ci pentru că ea stabilește un raport etic nou între oameni, întrucât în abordarea reeducării ideologice se statuează ideea că natura umană este *fundamental rea și pervertită*. Spre deosebire de experimentul pavlovian, care reușea să inducă o stare patologică prin distrugerea echilibrului nervos, folosindu-se fie de substanțe farmacologice, fie de perturbarea proceselor de inhibiție și de excitație, în reeducarea de la Pitești (ca și în cea chineză, de altfel), se pleca de la premiza principială că subiectul supus reformei gândirii deja se află într-o stare de anormalitate, că trecutul său îl face deosebit de periculos pentru ceilalți, anume că el se află într-un fel în postura unui *bolnav ideologic* ce urmează să fie tratat medical prin intermediul instrumentelor și prin metodica operatorie a reeducatorilor desemnați pentru această operație. Această abordare iese la suprafață prin mai multe indicii și prin câteva caracteristici, însă toate se centrează în jurul ideii în principal sanitare: prizonierul ideologic este un bolnav care nu știe că este bolnav și care urmează să aștepte acest lucru în modul cel mai cumplit posibil.

Prin intermediul reeducării ideologice din penitenciare, s-a urmărit mai mult decât

o simplă îndoctrinare, sau așa-numita apariție inevitabilă a „noului om”. Metodologia și mecanismul interior al acestei reeducări, prin consecințele sale psihologice observate, trimit către o intenționalitate patologizantă, decât către o intenționalitate pozitivă, de natură curativă, terapeutică, medicală, și nu în ultimul rând, educativă. La toate nivelurile sale de funcționare procesuală și etapizată, reeducarea ideologică apare ca un instrument care servește unui singur scop: traumatizarea victimelor. Conținutul ideologic care se suprapune peste această reeducare patologică este și el inutil, din moment ce, odată victima ieșită de sub acțiunea directă a mediului reeducativ, ea își recapătă echilibrul interior și se reacomodează cu realitatea anterioară, cu lumea din care a fost smulsă pentru a i se aplica o metodologie de transformare a personalității și a caracterului. Această acțiune reeducativă cu intenționalitate patologizantă, vine în continuitatea directă cu experiențele începute în anii '20, și continuate până la moartea sa, de către Ivan Petrovich Pavlov. În aceea perioadă, faimosul fiziolog, a pus bazele experimentaliste ale transformării psihicului printr-o serie de experiențe care aveau tocmai rolul de a afecta echilibrul sistemului nervos. Intenția sa declarată în mai multe studii și conferințe, a fost aceea de a descoperi căi noi de afectare patologică a proceselor psihice, și de inducere a unei stări patologice. El a fost preocupat atât de inducerea unor stări nevrotice, cât și psihotice, însă marea majoritatea a experiențelor sale s-au concentrat pe inducerea unor „nevroze experimentale cronice”.

La penitenciarul Pitești, iar mai apoi la cel de la Gherla, sau la lagărul de la Balta Albă, această reeducare ideologică a avut același scop al traumatizării victimelor. Tortura aplicată, nu doar cea fizică, cât și psihică, a avut rolul de a le induce o stare patologică, o stare prin care ei să-și refuleze propriul lor sistem de valori și de credințe, și să îmbrățișeze un alt sistem de valori, cu totul opus celui anterior. Acest nou sistem de valori, această nouă ordine etică, apărea și ca și o transformare caracterială, o contrainvestire ce, așa cum a observat psihologul american, Robert Jay Lifton, avea rolul de a duce la apariția unei „identități negative” a victimelor. Aceasta iese în evidență mai ales prin preponderența cu care metodele reeducative, „demascarea interioară”, dar și „demascarea exterioară”, într-ajutorate de utilizarea torturilor fizice și psihice, au încercat dezvoltarea unor trăsături negative de caracter, cu tendințe către deprecierea propriei imagini de sine. Însă aceste trăsături negative, chiar dacă au fost însușite temporar de victime – precum a fost cazul în reeducarea ideologică chineză –, nu s-au integrat în cadrul ansamblului noii personalități patologice. Odată eliberate, majoritatea victimelor și-au redobândit vechea identitate, sau mai exact, odată ieșite de sub acțiunea patologizantă a reeducării ideologice, ele s-au vindecat de starea patologică ce le-a fost indusă experimental.

Reeducarea ideologică, prin anomaliile pe care le-a generat în cadrul instituțiilor penitenciare, a reprezentat cu adevărat un moment la imposturii, al imposturii unui

domeniu al științei experimentaliste, cel al psihologiei. Impostura ei este cu atât mai violentă și mai accentuată, în comparație cu alte imposturi din perioada sovietică, cu cât manifestarea ei a cauzat traume și suferințe incalculabile în strădania ei obsesivă de transformare a personalității ființei umane. Ceea ce demonstrează în cele din urmă aceste experiențe din diferite închisori și lagăre, este că reeducarea ideologică este o utopie, că nu este realizabilă în mod efectiv, chiar și în condițiile în care se încearcă prin ea tulburarea proceselor psihice ale victimelor. Reeducarea ideologică, transformarea radicală a ființei umane, reprezintă în cele din urmă doar un mit sovietic, alimentat de ideologia sovietică, de diverși oameni de știință, de impostori, de ocultisme active din perioada de început a sovietelor.

CUPRINS

INTRODUCERE.....	4
CAPITOLUL I.....	7
IDEOLOGIA REEDUCĂRII.....	7
Ideologia reeducării ca filosofie	7
Pavlov. Premisele reeducării	21
Bolnavul ideologic	33
Dușmanul poporului.....	40
Omul nou.....	46
A privi cu suspiciune spre „bandit”.....	55
Teorii ale conspirațiilor. Makarenko.....	59
CAPITOLUL II	71
REEDUCAREA IDEOLOGICĂ.....	71
Origini și clarificări	71
Un model de reeducare ideologică reușită: China.....	73
Scurt intermezzo reeducativ: Iugoslavia	86
Înainte de Pitești. Suceava.....	88
Pitești.....	94
Scurt excurs asupra torturii.....	101
Preambul biografic al lui Țurcanu	106
Scurtă biografie a Reeducatorului	108
Profilul Reeducatorului.....	111
CAPITOLUL III.....	119
DECONSTRUCȚIA REEDUCĂRII IDEOLOGICE	119
Ce este demascarea?.....	121
Explicația psihopatologică a demascării	128
Hermeneutica suspiciunii	130
Este reeducatul propriul său medic?.....	134
Teatralitatea sadică	139
Patologii ale reeducării: abjecțiunea maculatoare	148
Epilog la reeducarea violentă.....	152
CAPITOLUL IV.....	155
CONCLUZII	155
ADDENDĂ	158
NICOLAE MĂRGINEANU.....	158
PROFILUL MORAL AL SUPRAVIEȚUITORULUI	158

Detalii biografice.....	159
Anchetarea	162
Vinovăția celor nevinovați	164
Știința supraviețuirii.....	169
BIBLIOGRAFIE	177